

ЧАСТИНА ПЕРША

ДОРОГОЮ СЛІЗ

1

По гребеню гори йшло двоє. Чорні згорблені постаті різко вимальовувалися на тлі холодного грудневого неба. В сонячній тиші безкрайнього степу сіявся дрібний срібний сніжок, білою наміткою покривав землю, чіплявся за лапаний сухий бур'ян.

Замерзла грудкувата дорога раптом круто повернула вниз.

Високий виснажений старець лівою рукою тримався за плече підлітка років п'ятнадцяти, а правою опирався на товстий сукуватий костур. Сліткнувшись об грудомачу землі, він мало не засторчував носом, але хлопець придержав. Велика торба з невибіленого сирового полотна, що теліпалась у старого за спиною, відлетіла і торохнула по худому висохлому тілі. Почувся тихий бренькіт струн.

— А хай тобі чорт, Яцьку! — гнівно пробурчав старець. — Ведеш мене по якихось горбах та чорторіях... Ще кобзу розтовчу і ноги поламаю.

— Не поламаєте, діду, — спокійно відповів хлопець, шморгнувши посинілим від холоду носом. — Уже недалеко... Ген і Січ видно!

— Що ти мелеш? Яка Січ? Де?

— Та перед нами ж!

— Справді?

Старий зупинився і витягнув уперед тонку зморшкувату шию, утупивши в синій морозяний простір глибокі чорні ями замість очей. З ям текли сльози.

В обличчя війнуло вітром.

Старий враз важко задихав і так міцно вчепірівся кістлявими пальцями в поводитиреве плече, що той аж поморщився від болю. Потім опустився на коліна, скинув кудлату овечу шапку і схилив попелясто-сиву голову в низькому поклоні. З грудей вирвався чи то стогін, чи то плач. Згодом хлопець почув нерозбірливе ламкотіння: старий, мабуть, молився.

— Ходімо вже, діду! Бо й замерзнемо тута, на цьому щодлопку! Продимає ж наскрізь! — заблагав хлопець, утягуючи шию у витертий комір старої свитини. — Знайшли де молитись!.. Чей же не в церкві!

Але старий мов не чув тих слів. Полою витер заплакане обличчя, підвівся і кілька разів вдихнув повітря, ніби принюхувався до чогось.

— Справді, Січ! — промовив глухо. — Пахне димом із кузні... Гарячою окалиною несе... Мабуть, ковалі передержали залізо в горні... Та ще свіжоспеченим хлібом... Чуєш, Яцьку?

Яцько промовчав: він нічого не чув. Лише насмішкувато покрутив головою. І вигідає ж таке старий! Окалина! Свіжоспечений хліб! Та до Січі ще добрих п'ять верст! Попомахаєш костуром! Попохукаєш у закоцюблі руки, най їх мамі!.. Хоч би рукавиці які-небудь, то якось би терпів! А то хоч плач! У пучки зашпори зайшли: болять, мов поодрубувані... А навкруги — голий степ. Вітрець невеликий, а пронизує до кісток!

— Ну, чого ж мовчиш? — розсердився старий. — Чи, може, обманув мене, шибенику, що вже Січ видно? Га? Покепкував з незрячого?

— Була б охота, — буркнув Яцько. — Сам до неї поспішаю, мов до матінки.

— А може, то й не Січ? — засумнівався старий. — Скажи мені, ти бачиш там ріку в улоговині?

— Та кажу ж вам — Січ!.. Гоно — Дніпро виблискує молодим льодком проти сонця. Чи водою, — хто його розбере звідси... Блищить, мов срібло!.. А на півострові — фортеця. Добре бачу стіни високі з гострим частоколом. І вежу над ворітьми... Тільки не розберу, що там усередині понабудовано. Далеко. Та й вітер сльозу нагонить, най би його шляк трафив! — і Яцько кулаком протер очі.

Старий тремтів, як у лихоманці:

— А церкву... церкву посеред фортеці... бачиш?

— Ще б пак! Он як виблискує золоченими банями!

— Це — вона! Мати наша... Січ! — прошепотів старий і направив чорні діри в той бік, де, на його думку, мала бути козацька фортеця. — Добрався-таки! Аж через двадцять п'ять років, а добрався!.. Сліпий, немічний, нікчемний... Та все ж помру серед свого товариства!

Його довга худа постать ніби застигла на тлі синього неба. Старий чимось скидався на велетенського птаха: і простягнута вперед, мов крило, рука, і великий гачкуватий ніс, і тонкі ноги у білих полотняних штанях, — достоту немічний птах видерся на скелю, щоб з неї, мов з висоти пташиного лету, востаннє глянути на рідну землю, яку мав покинути.

— А перед фортецею що? Чи є там слобідка? — допитувався він.

— Є. Мов село, велике і фayne.

— Справді Січ! — Старий заметушився, заспішив і знову схопив хлопця за плече вузлуватою, у синіх прожилках, рукою. — То ходімо ж швидше! Не гаймося! Ходімо!.. Щоб до заходу сонця бути там...

Яцько підтягнув шлейку торби, що звисала мало не до жижок, стукнув коsturом по дзвінкій мерзлій землі, і вони підтюпцем поколивали з гори.

2

Корній Метелиця, високий, огрядний запорожець з довгим сивим оселедцем і золотою сережкою у правому вусі, відбивався зразу від трьох — Сікача, Товкача й Арсена Звенигори. В обох руках він мав по шаблі й орудував ними так уміло, що молодики, хоч і насадали на старого, з острахом поглядали на крицево-сині блискавиці шабель знаменитого на Запорожжі рубаки. Дарма що це лише гра: один необережний рух — і гостре лезо розпанахає руку до кісток або ковзне по тім'ю.

Низьке зимове сонце схиялося на захід, за високі, з дубовим частоколом вали січової фортеці і засліплювало очі нападаючих. Хитрий Метелиця навмисне ставив своїх молодих супротивників у невідгідне становище. У бою все важить: і вміння вибрати час для нападу, і відступ, коли потрібно, і обманний випад, щоб навести ворога під удар, і місцевість, і освітлення. Усім цим старий козарлюга користувався якнайспритніше, ще й до того кепкував зі своїх учнів.

— Сікачику, підтягни штани, бо загубиш! А який з тебе до біса козак без штанів? Та очкур затагни міцніше!

Під сміх і регіт козаків, які юрмилися довкола, Сікач підсмикнув лівою рукою широкі червоні шаровари і, розгніваний, ще завзятіше кинувся вперед. Але могутній удар відразу охолодив його запал: шабля вилетіла з руки і з брязкотом упала на землю. Сікач розгублено зупинився, шкребучи цупкими пальцями виголену до блиску високу потилицю, і, мов ошелешений, заморгав очима.

А Метелиця не вгавав:

— Агов, Товкачику, а ти чого розімлів, як лин у ющі? Повертайся моторніше, сучий сину! Козаком будь, а не бевзем неотесаним! — гаркнув він і плазом шаблі оперіщив неповороткого товстуна по широкій спині.

Той зашпортнувся, як спутаний кінь, плюнув і, витираючи рукавом спітнілого лоба, вийшов з гри.

Лишився один Арсен Звенигора.